

बालदिवसानिमित्त श्री. भाऊंचे भाषण

प्रसंग- अनुभूती शाळेत सहकाऱ्यांच्या मुलांसाठी झालेल्या शिबिरात

दि. १४-११-२००९, स्थळ -जैन हिल्स, जळगाव

मा. कलेक्टर साहेब, आपले संबंधित अधिकारी वर्ग, शिक्षिका, शिक्षक आणि माझ्या बालमित्रांनो,

खरच तुम्हाला पाहून आनंद होतो आहे आज, वेळोवेळी सहली जैन हिल्सवर येत असतात, परंतु आजची सहल काही आगळीवेगळी वाटते आहे आणि आजचा दिवसही तसा आगळावेगळा आहे. नेहरूजी भारताचे पहिले पंतप्रधान, गांधीजींचे केवळ शिष्यच नव्हे तर त्यांचा वारसा ज्यांनी सांभाळला, सांभाळायचा प्रयत्न केला असले आपले लाडके नेहरूजींना नेहरूचाचा म्हणत असत आणि त्यांच्या जन्मदिवशी आपल्या देशामध्ये आपण हा बालदिन हा १४ नोव्हेंबरला साजरा करतो. तसा आंतरराष्ट्रीय बालदिन जो आहे तो २० नोव्हेंबरला असतो. प्रत्येक देशामध्ये वेगवेगळ्या तारखांना हे बालदिन साजरे होत असतात. पण नेहरूचाचांच्या जन्मदिवशी हा जो, तर त्याच्यामुळे नेहरूजींचा आणि बालकांचा फार जवळचा संबंध. नेहरूजींना दोन गोष्टी फार आवडत असत, बाळांनो तुम्हाला हे माहिती करून खूप आनंद होईल, एकतर गुलाबाचं फूल नेहमी ते आपल्या शर्टावर ठेवत असत किंवा शेरचानीवर ठेवत असत आणि मुल जिथे पाहिले

तिथे कितीही गर्दी असली, कशीही असली तरी धावून तिथे जात असत आणि त्यांच्याशी बोलत असत. मुलांमध्ये ते स्वतःला जसे हरवून जात होते असे ते होते.

मुलांचा आणि फुलांचा एवढा जवळचा संबंध आहे असं त्यांना का वाटत असाव? फुलांनाही आपण बघता कितीतरी दृष्टीने, कितीतरी वेळा आपल्या जीवनामध्ये पाहिजे ती भूमिका फुल पूर्ण करत असतात. कोणाला आनंद झाला तरी आपण फुल देतो, कोणाला बक्षिस मिळालं तरी आपण फुल देतो, दुःखाची वेळ असली तरी आपण फुल अर्पण करतो. म्हणजे आनंद असो किंवा दुःख असो फुल ही एक नेहमीची अशी गोष्ट आपल्या जीवनामध्ये झालेली आहे. मुलांच्या हातामध्ये देशाच भवितव्य असत याला ओळखून त्यांना मुल एवढी प्रिय होती. दुसरी एक गोष्ट त्यांच्याबाबतीमध्ये नमुद करण्यासारखी आहे कि ते मुलं आणि मुली यांच्यामध्ये काही अंतर ते मानत नव्हते, दोघांना समसमान मानत होते आणि म्हणून जेवढे मुलांवर प्रेम करत होते तेवढे मुलींवर सुद्धा करत होते. तुम्हाला माहितीच आहे त्यांना एकच मुलगी होती तिच नाव इंदू होतं. पुढे त्या इंदिरा गांधी म्हणून आपल्या सगळ्यांना माहिती आहे. त्याही भारताच्या 'आय एम लेडी' म्हणजे अगदी खूप जस आपण 'आय एम मॅन' म्हणून सरदार पटेल यांना ओळखतो, अशा कणखर अशा त्या पंतप्रधान म्हणून राहिल्या. देशासाठी खूप काही दोघांनीही केलं त्याची आपल्याला जाणिव आहे.

त्यांना त्यांनी आणखी एक नाव दिल होतं 'प्रियदर्शनी' म्हणत असत. खूप पत्र लिहिली त्यांनी आणि इंदूनी सुद्धा, म्हणजे इंदिरा गांधीने सुद्धा नेहरूजींना खूप उत्तरही पाठवली. त्यांचा पत्रव्यवहार खूप प्रसिद्ध आहे आणि तो ही आपल्याला वाचायला मिळू शकेल. आता आपण इथून जाताना गांधीजींवरच एक पुस्तक आपण सगळ्यांनी घ्यायचं आहे, ते आपल्याला तिथून त्या काऊंटरवरून मिळणार आहे त्याचा अभ्यास करायचा आहे. अभ्यास करून आमचे लोक तुम्हाला त्याच्याबद्दल मार्गदर्शन करतील, इथेच करतील, आपण परीक्षा घेणार आहोत. आणि परीक्षा घेवून मग त्याच्यामधून आपण बक्षिसं देणार आहोत, ज्या मुलाने चांगला अभ्यास केला, विशेष अभ्यास केला आणि त्याच्यामध्ये प्राविण्य मिळवलं, अशा विद्यार्थ्यांचा. जेणेकरून आपला जो स्वभाव आहे, आपल जे जीवन आहे त्याच्यामध्ये जास्तीत जास्त आनंद कसा भरता येईल, त्याच्यामध्ये आपण पुढे कसं जावू याच्याबद्दलच्या बऱ्याचश्या गोष्टींचा खुलासा तुम्हाला त्याच्यामध्ये मिळेल. म्हणून बालमित्रांनो, आजचा दिवस संस्मरणिय रहावा असाच

आहे. आज आपण जैन हिल्सवर आलात दुधात साखर पडली असं मला वाटतं आणि काय आपल्यासाठी कराव आतापर्यंत जे काही आपली इथे सर्वरा करता आली ती तर आपण केलीच किंवा करूच, परंतु त्याच्याही पुढे जावून मी आज दुसर एक आपल्या अधिकारी वर्गाशी चर्चा करत असताना एक गोष्ट लक्षात आली कि आपल्यापैकी बऱ्याच मुलांना घरी जाताना, येताना किंवा घर नसल समजा तर इतरत्र वागताना बऱ्याचवेळा काहीतरी त्रास होतो, आजार होतो आणि असे काहीतरी प्रश्न असतात. शासनाने इतरत्र जवळपास विम्याची योजना विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनींसाठी केलेली आहे पण दुर्दैवाने तुमच्यापर्यंत ती काही पोहोचलेली दिसत नाही, कारणं काय असतील ते माहिती नाही, कदाचित या स्वयंसेवी संस्था चालवतात म्हणून तसं असेल.

परंतु तुमच्या सगळ्यांसाठी विमा लागू करण्याची योजना मी आता या वर्षापासून सुरु करतो आहे. आता सुरुवातीला (टाळ्यांचा कडकडाट), सुरुवातीला तिन वर्षांसाठी हीच कंपनी हाच आपला ट्रस्ट जो काही आहे तो पुढे सुद्धा आपण ते चालू ठेवण्याचा विचार करू शकतो, परंतु आज मी तिन वर्षांचा म्हणतो आहे. आम्ही इन्श्युरन्स कंपनीशी आणखी खोलवर चर्चा करून जर ते कायमस्वरूपी करता आलं तर तसाही प्रयत्न करू परंतु ती एक महत्त्वाची गोष्ट व्हायला पाहिजे जशी परिक्षा, शाळा, पुस्तकं आणि तुमच भवितव्य याच्याबद्दल मी आतापर्यंत आपल्याला एकदोन गोष्टी सांगण्याचा प्रयत्न केला तशाचप्रमाणे ही सुद्धा गोष्ट फार लांबची अशी चालणारी आहे.

त्याच्यामध्ये कुणान कुणाचा जे काही दुदैवाने ज्या कोणी घटना घडतात त्याच्यामध्ये आपल्याला त्याचा बराचसा उपयोग होईल अशी मी अपेक्षा करतो आणि आज तुम्ही आलात, आणखी तुमच्या काही अडचणी असल्या तर त्याच्याबद्दलही विचार करण्याचा माझा मानस आहे, त्याप्रमाणे तुमच्या इतर लोकांशी चर्चा करून शिक्षकांना मी विनंती केली आहे कि बुवा जे जे काही उणिवा असतील आणि त्यांना त्या आवश्यक वाटत असतील त्याच्याबद्दल जर त्यांनी थोडफार जर त्यांनी आम्हाला माहिती दिली तर आम्हीही आमचा खारीचा वाटा त्याच्यातून उचलू आणि ह्या लहानग्या मुलांना यांच्या जीवनामध्ये जास्त आनंद कसा आणता येईल याबद्दल जवळून विचार करण्याची संधी आपण सगळी या निमित्ताने दिली त्याच्याबद्दल मी तुमचा खरच आभारी आहे, ऋणी आहे, सरांनी सुद्धा ती दिली, कलेक्टर साहेब स्वतः इथे हजर राहिले याच्याबद्दलही मला मनस्वी खूप आनंद आहे. या एवढ्या लहानश्या गोष्टीवरून आपल्याला कल्पना येईल या घटनेला

आमच्या दृष्टीने किती महत्त्व आहे आणि नेहरूजींनी त्यांच्या संबंध उभ्या आयुष्यामध्ये या गोष्टीच महत्त्व एवढेच समजल आज त्यांच्या स्मृतीप्रित्यर्थ आपण हे काम करतो आहे आणि म्हणूनच हा दिवस सोन्याचा दिवस आहे असं मी मानतो. जैन हिल्सवर तुम्ही आलात त्याच्याबद्दल पुनश्च आपल्या सगळ्यांचे आभार मानून मी माझे दोन शब्द संपवतो, कलेक्टर साहेबांना विनंती करतो की त्यांनी मार्गदर्शन करावं.

(कलेक्टर साहेबांच्या भाषणानंतर भाऊंचे भाषण पुढे सुरू...)

साहेबांनी दोन वेळा या गोष्टीचा उल्लेख केला आणि आजच्या दिवशी तुम्हालाही आठवण रहावी म्हणून सांगतो आहे, मित्रांनो तुम्हाला असं वाटत असेल की माझ नाव भवरलाल आहे, भवरलालजी आधीपासूनच श्रीमंत घराण्यातच जन्माला आले असतील, यांच्याजवळ खूप पैसा असेल आणि खूप यांचं मोठे शिक्षण झालेलं असेल आणि त्याच्यामुळे त्यांना हे करण सहज शक्य आहे. कलेक्टर साहेबांचे जसे शिक्षण झालेलं आहे, त्यांचेही घर-घराणं चांगल असेल, ते मोठमोठाल्या शहरामध्ये असतील आणि तिथून त्यांना हे सगळ ज्ञान प्राप्त झाल असेल म्हणून ते हे करू शकतात किंवा त्यांनी तसं केलं आणि ते तसं नाही आहे हे तुमच्या मी लक्षात आणून देतो. म्हणजे माझा जन्म वाकोद नावाच्या एका खेड्यात झाला. त्यावेळेला त्याची वस्ती ५११ होती म्हणजे लहानसं खेड होतं. आणि तिथे बालवर्ग १ली, २री, ३री, ४थी इतके वर्ग मी तिथपर्यंत शाळा तिथे तितकीच होती म्हणून तिथे आणि तुमच्यासारखा अगदी हाचा हाच, असाच ड्रेस घालून मी त्या शाळेमध्ये जात होतो. त्या वाघूर नदीमध्ये पोहत होतो आणि त्या म्हारे डोह म्हणून होता त्याच्यामध्ये आम्ही नेहमी खेळत असू.

तर मित्रांनो, माझ्या आयुष्यामध्ये मला कोणत्याही प्रकारचा वारसा म्हणून मिळालेला नाही. माझी आई तर शिकलेलीच नव्हती, म्हणजे ती तर शाळेतच गेलेली नव्हती. वडील ४थी पर्यंत शिकलेले होते कारण त्या गावामध्ये ४थी पर्यंतच शाळा होती आणि वयाच्या १३व्या वर्षी त्यांचे वडील वारल्यामुळे त्यांच्या अंगावर संसाराचा गाडा पडलेला होता. आमच्या ७५ वर्षांमध्ये तिन पिढ्यांमध्ये या घरामध्ये फक्त सात हजार रुपये गोळा झालेले होते. आणि तिन पिढ्या, वेगवेगळ्या तिन लोकांच्या तिन पिढ्या आम्ही एकत्र कुटुंब म्हणून नांदत होतो, म्हणजे कोणत्याही वेळा आमच्या घरामध्ये १५च्या खाली संख्या नव्हती मॅबर लोकांची म्हणजे आम्ही १५ लोक कमीतकमी होतो. १५ लोक ७५ वर्ष राबल्यानंतरसुद्धा त्याकाळामध्ये त्या घरामध्ये त्यांच्याकडे सात हजार

रुपयांपेक्षा जास्त पैसे शिल्लक नव्हते. आणि ते पैसे शिल्लक नसताना त्यांनी ते सात चे सात हजार रुपये मला देवून टाकले कि तु जा आणि तु काहीतरी धंदा करायचा आहे तो कर, आम्हाला समजत नाही तु काय करणार आहे. पण आमच्याजवळ एवढच आहे आम्ही हे सगळ तुला देवून टाकतो. आणि म्हणून त्या घराण्यानी हे पैसे मला देवू केले आणि त्या सात हजार रुपयांवर, त्या शिदोरीवर आणि कोणत्याही प्रकारचा, वडील शिकलेले नाही, आई शिकलेली नाही, घरात दुसरा कोणी शिकलेला नव्हता, फक्त एक डिप्लोमा झालेले माझे चुलते होते. त्या चुलत्याने पुढे माझ शिक्षण जळगावहून मुंबईला गेले ते दिडशे रुपये नोकरीवर होते, त्या दिडशे रुपयांच्या नोकरीमध्ये स्वतःच घर संसार सांभाळून त्यांनी माझ शिक्षण केलं. आणि माझं शिक्षण केल्यामुळे मी या घराण्यातला पहिला ग्रॅज्युएट म्हणजे पहिला पदवीधर झालो आणि त्याच्यानंतरचा पुढचा इतिहास आहे कधीतरी कालांतराने तुम्हाला तो कळेल.

तशी मी पुस्तकं तुमच्या लायब्ररीमध्ये तुमच्या सरांकडे मी देईन, आठ शाळांमध्ये म्हणजे त्याच्यावरून तुम्हाला तो कळेल. तुम्हाला हे वाटायला पाहिजे की जर आमच्यासारखे खेड्यामध्ये राहून, आमच्यासारखे कपडे घालून, आमच्यासारखं दारिद्र्य पाहून, आमच्यासारखं कोणत्याही प्रकारचं विशेष ज्ञान किंवा याचा वारसा नसताना एखादा माणूस आपल्या समाजामध्ये जर हे करू शकतो तर मी का करू नये? मी तसा प्रयत्न का करू नये? ही जी काही प्रेरणा आहे ही प्रेरणा तुम्ही या दिवशी येथून घेवून जायला पाहिजे. नेहरूजी तर फारच मोठे होते, त्यांचे वडील तर त्याही वेळेला बॅरिस्टर होते, ते ही बॅरिस्टर, स्वतः शिक्षण त्यांच लंडनमध्ये केंब्रीजमध्ये तसच झालं, तेही बॅरिस्टर म्हणून परत आले, परंतु त्यांनी या देशासाठी एवढ मोठ काम केलं.

आजचा जो आपला भारत आहे तो भारत त्यांच्या स्वप्नातला भारत आहे आणि त्याच्यापुढे आपल्याला तो चालवायचा आहे. पण प्रेरणास्रोत्र तुम्हाला जवळच कुठे पाहिजे असेल तर तुमच्या आमच्यापैकी एक वाटावा असा एक माणूस तुमच्यासमोर आहे तुमच्यामध्ये आहे. आणि त्याच्यामुळे तुम्हाला असं वाटायला पाहिजे कि प्रत्येकाने जर ठरवलं तुमच्यापैकी एक, दोन, तिन, चार, पाच किती का असेना ते तरी पुढे येवू शकतील आणि समाजामध्ये असलंच काम करू शकतील, प्रत्येक क्षेत्रामध्ये करावं, हे गरजेच नाही की प्रत्येकाने बिझनेस मॅनच व्हायला पाहिजे, कोणत्याही क्षेत्रात रहा, प्रामाणिकपणे आणि कठोर परिश्रम जर तुम्ही उपसले तर प्रामाणिकपणा आणि कठोर

परिश्रम या दोन शिदोरीवर तुम्ही तुमच्या जीवनामध्ये तुमच जे काही ईच्छित असेल तुम्हाला ज्या काही ईच्छा असेल तुम्ही ते प्राप्त करू शकता ही सत्य परिस्थिती आहे. आणि ही सत्य परिस्थिती याची हजारो उदाहरण आपल्यासमोर आहेत. अगदी साने गुरुजी त्यांच्या त्यांच्या फिल्डमध्ये आहेत, प्रत्येक ठिकाणी तुम्हाला. दारिद्र्य आणि जन्म या दोन गोष्टीला शाप समजू नका. ते तुमच्या हातात नाहीच आहे, तुम्ही त्याला काय करणार आहात? कोणाच्या घरात जन्म घ्यायचा किंवा कोणाच्या पोटी जन्म घ्यायचा हे तुमच्या हातात नाही. त्याच्यामुळे त्याची काय फिकीर करायची किंवा त्याचा काय विचार करायचा. तो विचार विसरूनच पुढे आपल्याला विचार करायला पाहिजे कि हे माझं आयुष्य आहे, हे आता मला घडायचं आहे आणि हे घडत असताना माझ्यासमोर जर असे लोक असतील, माझ्यासमोर जर असं कार्य असेल तर मी ते तसं करीन असा चंग जर तुम्ही स्वतःच्या मनाशी बांधला तर मला असं वाटत कि आजचा दिवस हा खऱ्या अर्थाने सगळ्यांच्या दृष्टीने सोन्याचा दिवस ठरेल, आमच्यासाठी तर तो नक्कीच ऑलरेडी ठरला आहे पण तुमच्यासाठीही तो ठरावा एवढ्यासाठी साहेबांनी दोन वेळा त्याचा उल्लेख केला म्हणून मी त्याचा खुलासा केला कि तुम्हाला असं वाटता कामा नये कि एखाद्या श्रीमंत वडीलांचा हा पोरगा आहे, तेव्हा एवढ मोठ काम १५ वर्षात करून टाकलं म्हणजे काही विशेष झाल नाही.

मित्रांनो तसं नाही आहे, हाही पैसा असाच घाम गाळून, एक एक असा गोळा करून त्याचा वापर केलेला आहे. आज आता मी एकटा राहिलेलोच नाही, आता आठ हजार लोक काम करता आहेत आणि फॉरीनमध्ये पण आठशे लोक काम करता आहेत, तिकडेही बारा कारखाने आहेत, इकडेही या देशातही बारा कारखाने आहेत. त्याच्यामुळे आता तर हजारो लोक ते काम करता आहेत आणि ते काम करता आहेत म्हणूनच आम्हाला काहीतरी चांगल काम करण्याची स्फुर्ती ईश्वर देतो आहे किंवा तुमच्याशी, तुमच्यासारख्या, किंवा तुमच्यारूपी ईश्वरांशी आम्हाला त्याची भेट काढून देतो आहे. मला असं वाटत की तुमच्यात ईश्वर आहे आणि त्याला फक्त शोधण्याचच काम आपल्याला करायच आहे. ते तुमच्यापैकी प्रत्येकाने आधी सुरुवात करा, हे पुस्तक जे तुम्हाला मिळेल ते पुस्तक तुम्ही जर मन लावून वाचलं तर तुम्हाला आणखी कळेल, त्याच्यानंतर सगळे लोक येतीलच, त्या परिक्षा वगैरे ज्यावेळा होतील त्याच्यात खूप रस घ्या. टिचर लोकांना, शिक्षक आणि शिक्षिकांनाही मी विनंती करतो की त्यांनीसुद्धा

त्याचा अभ्यास करावा. आणि हे यांच्याकडून करून घेतल तर आजचा दिवस आपला अर्थी लागला असे होईल.

जय हिंद, जय महाराष्ट्र.

(आभार प्रदर्शनाझाल्यानंतर भाऊंनी छोटीसी आठवण सांगितली ती पुढे.....)

आपण आता असं ठरवलं आहे, तुम्हाला छोटीसी आठवण सांगतो, म्हणजे दारिद्र्य कशाला म्हणतात आणि दारिद्र्याची भिती तुम्ही ठेवू नये मनामध्ये कधीच तुमच्यापैकी कोणी ठेवू नये. लहान लहान पोरं आहात तुम्ही तुम्हाला समजेल अस मराठीमध्ये सांगण्याचा प्रयत्न करतो आहे की माझे जे पणजोबा होते ना, आजोबांचे वडील ते पणजोबा दोन भाऊ होते आणि त्यांच्याकडे एकच कोट होता. म्हणजे कुठेही लग्नामध्ये जायचं असेल, कुठेही पाहुणा म्हणून जायचं असेल तर त्यांच्याकडे कोट एकच होता. आणि पायात घालायचा जोडा तो सुद्धा एकच होता. ज्यावेळेला एक कोणी बाहेर जायचा त्यावेळेला दुसरा घरात बसायचा. किंवा शेतात ते गेल्या नंतर तिथून जोडा परत पाठवून घायचे जो कोणी येणार असेल त्याला, आणि मग तो दुसऱ्याला उपयोगाला पडायचा. आणि तोच कोट घालून एकच माणूस जात असे. एवढ्या दारिद्र्यातून काही जास्त वर्ष झाले नाहीत एक सत्तर-पंचत्तर वर्षांपूर्वी हे दारिद्र्य आमच्या घरामध्ये होतं आणि आज तुम्ही बघता आहेत की जगभर या कंपनीचं नाव कस वर आल आहे. तेव्हा दारिद्र्यालाही शाप समजायचा नाही. जन्माला तर मुळीच नाही कारण जन्म कोणाचा कुठे होईल ते माहितीच नाही त्याच्यामुळे त्याचा कशाला शाप समजायचा. तो तर शापच समजायचा नाही, त्याचा विचारही करायचा नाही.

विचार करायचा आपण कर्माने महान होवू शकतो का, आपल्या कर्तव्याने, आपल्या कामाने, आपल्या हिमतने, आपल्या जिद्दीने, आपल्या कठोर परिश्रमाने आपण मोठे होऊ शकतो का? असा जर तुम्ही विचार बाळगला तर त्याच्यामधून काही ना काही निर्माण होईल, खूप काही मोठं निर्माण होईल.

आजची आठवण रहावी म्हणून मी आणखीन नवीन प्रोग्राम तुमच्यासमोर ठेवतो आहे त्या ज्या समोर पायऱ्या आहेत ना त्या पायऱ्यांवर जावून सगळ्यांनी बसायच आहे, दिसतील अशा रितीने बसायच आहे. आणि तिथे मी, कलेक्टर साहेब आणि आपले शिक्षक लोक सुद्धा आम्हीही बसणार आहोत. आणि तिथे एक फोटोग्राफ घेणार आहोत.

तुमच्या शाळेमध्ये फोटोग्राफ पाठवू म्हणजे तुम्हाला आठवण राहिल, सततची आठवण राहिल की या दिवशी आपण इथे गेलो होते तिथे हा फोटो काढलेला आहे.

पण तुम्ही अशा रितीने बसायच कि लहान पोरं पुढे पाहिजे, आणि जे उंच आहेत म्हणजे वयाने लहान मोठेचा प्रश्न नाही, जे उंच आहेत ते मागे पाहिजे आणि लहान आहेत ते पुढे पाहिजे. आता लवकर पळत पळत जा अन तिथे बसा. कलेक्टर साहेबांना जास्त वेळ नाही आणि मलाही जायच आहे. तेव्हा तुम्ही लवकर पळत जायच आहे आणि शिक्षक लोकांना विनंती आहे की त्यांनी त्यांना तिथं तस बसवून घ्यायच आहे. ओके, आणि मग आपण परत तिथून इथेच येणार आहेत मग पुढचा कार्यक्रम चालू राहिल.

तर पळा, पळा लवकर. पळा, पळा.